

Animals e plantas – spazis vitals – selvaschina e chatscha

«Cuntrasts» da la Televisiun Rumantscha sin DVD, part 6

Il peschun – davart il scarun en il Grischun

Mintg'atun sa mettan els sin il stentun viadi dal Lai da Constanza siador tar las plazzas da fregar en il Rain Anterior e Posterior. Il scarun vegn passa in meter lung e paisa 12 kilograms u dapli. Ma bler n'ha betg manca e quest pesch impostant fiss mort or. Il 1962 è la migraziun dal scarun vegnida interrutta andetgamain tras la construcziun da l'implant electric Reichenau. Il dumber dals scaruns è sa sminuà drasticamain e l'onn 1983 è exact anc tschintg exemplars vegnids fin al mir da fermada da Domat. Pir l'onn 2000 han ins construi la stgala da peschs vi dal implant electric, bain la pli gronda construcziun en quest stil en Svizra. Dapi lura vala il scarun sco salvà. Il film «Il peschun» mussa l'istorgia turbulenta dal scarun en il Grischun, cun bleras novas enconuschientschas e registraziuns sutmarinas spectacularas. (Emissiun dals 18 da schaner 2015, redacziun: Arnold Rauch).

Be ina mieur (...e davent è ella!)

Per nagin auter animal n'ha l'uman inventà tantas metodas per destruir el sco per la mieur.

La mieur engola, irrite-scha, fa tema. E tuttina: In dals pli simpatics animals è e resta la

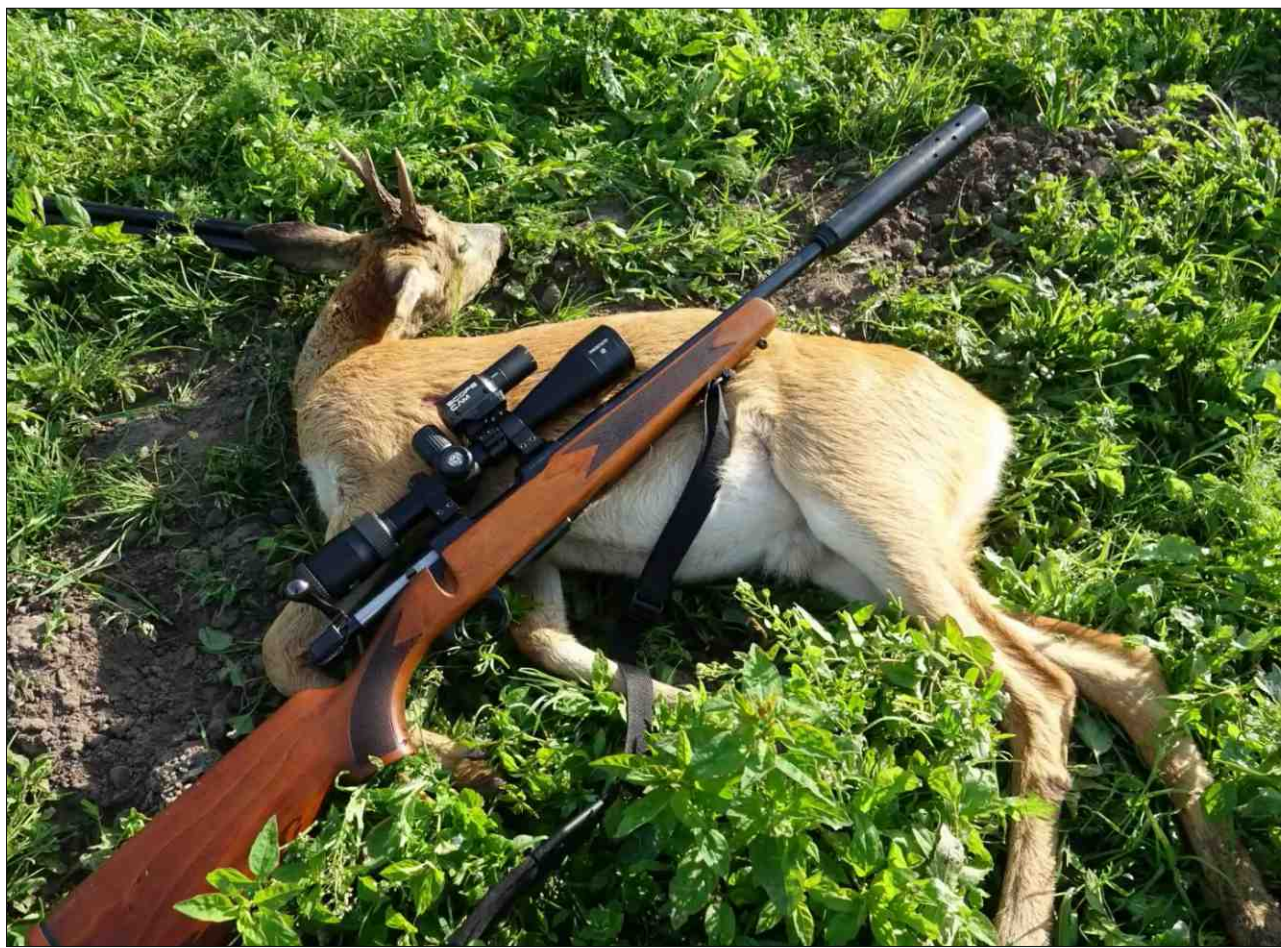
mieur. La relaziun cun la mieur è pia fitg ambivalenta. Il film «Be ina mieur» va a la tschertga da la mieur, sur e sut terra, en las gondas, en tschalers ed en las channalsaziuns. («Sas anc?», emissiun dals 23 d'avust 2015; redacziun: Gian Andrea Reinalter / Arnold Rauch).

Gigants – tschintg plantas monumentalas en il Grischun

Mintgatant na ves'ins betg pli il guaud pervi da las plantas. Ma quai di be il proverbi. En ses film davart gigants cun ragischs mussa Arnold Rauch las plantas, pli precis singulas plantas gigantas, nunconfundiblas, monumentalas, plantas ch'i na dat nagliur auter! Da vesair, anzi da contemplar ed admirar èn: in pign, il pli aut da la Svizra, in fau sco in taur, in chastagner rar, rarischem, in fraissen starmentus ed in sember vegl antic, forsa il pli vegl dal mund. Mintgin dals tschintg gigants ha si'istorgia, ha sia fisonomia, anzi è ina personalitad, in unicum, e quai er sch'els na bandunan betg il lieu nua ch'els han cumenzà a crescer avant tschientaners. (Emissiun dals 7 da settember 2014, redacziun: Arnold Rauch).

Stgazis zuppads – in'excursiun en il Parc Naziunal Svizzer

El è be davant porta, ma tgi da vus è gia spassegià ina giada tras il Parc Naziunal Svizzer? Dapi baud 100 onns vegn la natira en il Parc Naziunal surlaschada al svilup natiral. Ils fundatur dal parc han vuli stgaffir qua tras er in lieu per studegiar las midadas ch'i dat sche l'uman na fa nagut. Bler umans pon s'avischinar qua a la natira. En il film «Stgazis zuppads» accompagna Susanna Fanzun Domenic Godly ch'è ina da las guardias dal parc. Cun el dastgain nus bandunar la senda uffiziala. El viva e sa muventa tut onn en quest mund. Sia professiun è surtut d'observar tge che capita en il Parc Naziunal Svizzer. Da l'autra vart avain nus accompagna quatter uffants che fan in'excursiun tras il parc, per guardar tge ch'els vesan. Sin quest viadi avain nus chattà pitschens e gronds stgazis, er da quels che vegnan mussads per l'emprima giada en la televisiun. (Emissiun dals 3 d'october 2010, redacziun: Susanna Fanzun).

La chatscha – passiu e tgira.

FOTO: MORTEN SCHULTZ / CC BY-SA 3.0

«mellen 6» – lavurar d'enviern en il Parc Naziunal Svizzer

Mez mars è «mellen 6» vegnì en la lavina e crappà. Dus guardians dal parc naziunal, Domenic Godly e Claudio Irniger, chattan il cadaver dal capricorn. Els mesiran sia corna e prendan davent ad el secularin cun il GPS (sistem global da localisaziun). Quai è mo ina da las lavurs d'enviern dals guardians dal parc. Ils guardians èn ils sulets umans che dastgan passar d'enviern tras il silenzi dal parc, per tut ils auters è il Parc Naziunal Svizzer serrà durant quest temp. Per ina giada dastga la Televisiun Rumantscha accompagnar ils guardians sin lur turas. (Emissiun dals 13 d'avrigl 2014, redacziun: Bertilla Giossi).

Datti anc glatschers en il Grischun l'onn 2050?

Ils glatschers èn il spivel da la midada dal clima. Els lieuan en dimensiuns immensas. En il Grischun vegn la digren dals glatschers a dar spezialmain en egl. La gronda part dals 444 glatschers svaneschan numnadamain dal tuttafatg durant ils proxims decennis. Datti atgnamain anc glatschers l'onn 2050 en il Grischun? E cun tge consequenzas

stuan nus quintar sch'ìls glatschers svaneschan? (Emissiun dals 5 da settember 2010).

Il tshieriv

Il mais da settember en las Alps. La stad è gia daditg svanida da pizza e prada. Nà da la paraid-crap rebatta l'eco da vuschs potentas. I sa tracta dal pli impostant spectacul da l'onn: il temp da chalira dals tshierivs. Ils pli fermes tshierivs rimnan in harem e defendan el cunter rivals. Uschia cumenza il film «Il tshieriv» e qua cumenza er la vita dal protagonist principal. Il film accompagna in vadè-tshieriv durant ses emprim onn da vita e preschenta invistas unicas en il cumportament da quest animal magnific. Puncts culminants èn tarmentas rotschas da tshierivs cun cornas, il temp da chalira dals tshierivs e co ch'ìls tshierivs surventschan navadas e fradaglias. (Emissiun dals 5 d'avrigl 2009).

Da chatschaders e da chatschads

La chatscha ha bleras fassetas e bleras fatschas. Per il film «Da chatschaders e da chatschads» èn trais equipas da televisiun stadas durant in'entir'emna en

Val Schons, en Val Müstair ed en Surselva per rimnar istorgias da chatscha. Il film guarda sur givè ad Odilo Oswald ch'è sin la tschertga da ses bucchamutsch da siemi sin las muntognas enturn il Piz Seraglio en Val Müstair. El accompagna Richard Cantieni e Magnasch Michael che van a chatscha sin la chaura-chamutsch sin las spundas e vals sur Vargistagn en Val Schons. Ed il film mussa tge ch'il guardiaselvaschina Werner Degonda da Cumpadials en Surselva fa durant la chatscha. Da chatschaders e da chatschads, il film da Casper Nicca en collavuraziun cun ils VJs Stefan Dobler e Curdin Fliri mussa en ina moda frestga la tensiun durant la chatscha. (Emissiun dals 7 d'october 2012, redacziun: Casper Nicca).

Dunnas a chatscha

Er las dunnas van a chatscha, e quatter da questas dunnas aveva Menga Huonder-Jenny purtretà l'onn 2003 per la Televisiun Rumantscha. Bun ch'ina dunna ha fatg il film. Tranter ils umens èsi numnadamain anc adina da quels che guardan sin ellas, las chatschadras, in pau tort. «Dunnas duessan stgaffir vita e betg destruir vita!» Tenor quest'idea tra-

diziunala na duain las dunnas pia betg ir a chatscha, e tge fan ellas, ellas van tuttina. En ses film impressiunant mussa Menga Huonder co che quatter chatschadras grischunas van a chatscha e raquintan tge impurtanza che la chatscha ha per ellas. («Sas anc?», emissiun dals 31 d'avust 2014, redacziun: Menga Huonder-Jenny).

In sigl en l'aua chauda – a chatscha cun las Killias

«Quai era gia oz en damaun il gjavisch che la Petra sajetta insatge», di Augustin Killias, il bab ed il sulet um da la gruppa da chatscha da Buriz sur Andiastr. Augustin Killias va numnadamain a chatscha cun sia dunna Rita e trais da sias figlias. Co che quella gruppa speziala ha passentà quest onn ils emprims dis da chatscha e schebain la Petra ha fatg preda mussa il film dals Cuntrasts. (Emissiun dals 13 da settember 2009, redacziun: Carin Camathias).

Il misteri da Bargun – cronica d'in mazzament da chatscha

Ils 10 da settember 1984 vegn il chatschader lumnezian Venanzi Camensich mazzà durant la chatscha. In sajat or da curta distanza va tras ses satgados, tras ses corp ed en il perspectiv che l'um e bab da quatter uffants purtava enturn culiez. Tgi ch'ha sajettà n'è mai vegnì a la glisch. Er betg sch'igl è stà in accident u in mazzament u forsa schizunt in assassinat. En la cronica filmica «Il misteri da Bargun» reconstruescha l'autur Gieri Venzin las davosas uras da Venanzi Camensich. El mussa tge ch'è vegnì fatg per schliar il cas e daco che quai è mai reussi. A pled vegnan persunas pertugadas e suspectadas ed er ils uffants da Venanzi Camensich che na san enfin oz betg tge ch'è propi capità lezza giada cun lur bab. (Emissiun dals 23 da november 2014 e 13 da december 2015, redacziun: Gieri Venzin).

In flagranti – il fraud en il Grischun

Ils ultims onns hai dà en il Grischun divers cas da fraud. Malgrà che mintgin sa far la patenta ed ir legalmain a chatscha – datti er tar nus fraudaders. Quels n'han dentant nagin interess da sa preschentar davant la camera. Ed er ils guardians e policists na vulan betg tradir lur tactica per tschiffar ils delinquents. Tge che la Televisiun Rumantscha ha tuttina pudì scuvrir, quai mussa il film «Il fraud en il Grischun». (Emissiun dals 5 d'october 2008, redacziun: Arnold Rauch).

Mort u viv – istorgias sur dal tender traplas

Tge n'ha l'uman betg inventà tut per tschiffar animals cun traplas? Tge astuzia mussa l'uman puspè ina giada en quest connex specific? El ha construi traplas durant tut si'istorgia, da traplas da mieurs enfin a traplas d'urs. «Per tschiffer la vuolp stoust esser plü furber co quella», di in vegl traplist en il film. Ed alura dependi anc co ch'ins tenda la trapla. Cun far sbagls na tschiff'ins nagut, ma sch'ins sa co, vai alura bain. Perquai datti er bleras istorgias sur dal tender traplas. Il film «Mort u viv» preschenta traplas, istorgias da traplas e quels che mettan ellas. (Emissiun dals 12 da december 2010, redacziun: Arnold Rauch).

La presentaziun:

«Cuntrasts» da la Televisiun Rumantscha: Films emess ils onns 2007–2015, accessibels en la Biblioteca chantunala en format DVD.

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=4733
www.chattà.ch

Scarun che sa mova d'ina cascada siador.

FOTO: ROY LATHWELL / CC BY 2.0